

ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ СИНОНИМИЯ ВА ВАРИАНТДОШЛИКНИНГ ТУРГУН ИБОРАЛАР ШАКЛЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ

Юсупжанова Феруза Курбановна

*Гуманитар йўналишлар бўйича чет
тиллари кафедраси катта ўқитувчиси*

Имомов Зухриддин Каримович

ФарДУ 2-босқич магистранти

Маълумки, фразеология ўзининг алоҳида тил сатҳи ёки системасига эга ва у ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради ҳамда ўз бирликларининг ҳосил бўлишига кўра лексик системадан фарқ қилади, чунки фразеологизмлар сўзлардан ташкил топади, структурасига кўра сўз бирикмаси ёки гапга тенг бўлади. Сўз ва фразеологизмларнинг гап компонентлари сифатида келиши эса умумий ўхшашликдир, лекин фразеологик системанинг бирликлари структурал кўриниши бўйича, баъзилари функциясига кўра гап сатҳига яқин туради.

Тилдаги фразеологик иборалар системасини шакллантирувчи омиллардан бири бирликларнинг бир-бири билан парадигматик муносабатда бўлиши, яъни синонимик, антонимик, вариативлик ва деривацион ҳамда полисемантик хусусиятларга эга бўлишидадир. Лексик системада мавжуд бўлган ушбу парадигматик хусусиятлар фразеологик системага ҳам тўла хосдир.

Тилдаги маъноси ўхшаш фразеологизмлар фразеологик синонимлар дейилади. Улар ҳам лексик синонимлар каби, стилистик жилоси ва ишлатилиш доираси жиҳатидан гуруҳларга ажратилади. Ҳар қандай тилнинг фразеологик иборалари аввало стилистик восита сифатида маълум. Шунинг учун бўлса керак, тилда стилистик жилога эга, бир-бири билан синонимик муносабатда учровчи иборалар жуда кўп. Фразеологик вариантдошликни проф. А.В. Кунин қуйидагича изоҳлайди: “Фразеологик вариантлар-маъносининг миқдори ва сифати, стилистик ва синтактик вазифаларига кўра ўхшаш, қисман турли лексик таркиб, турли сўз шакллари ёки сўз тартиби билан фарқлансада, умумий лексик инвариантга эга бўлган фразеологик бирликлар тури ҳисобланади”.

Фразеологик вариантни тасвирловчи ушбу таъриф кенг тарқалган бўлиб, инглиз тилида мавжуд бўлган ФБларнинг ареал вариантларига айнан мос келади. Ҳозирги замон инглиз тили фразеологиясида қуйидаги ҳудудий вариантлар учрайди ва фразеологик вариантдошлик ҳодисаси турли грамматик қатламларга кирувчи фразеологизмларни қамраб олади:

relay on a deceptive support lean on the broken straw (канадизм)

relay on a deceptive support old bloke (buffer, card, codger) (британизм)

a grumbler old coot (канадизм)

a grumbler burst (split) somebody's sides (with laughing) (британизм)
to laugh heartily split somebody's (a) gut (with laughing) (канадизм)
to laugh heartily pile up (stash) the bread (канадизм)

Инглиз тили оғзаки нутқида кўп қўлланилувчи фразеологизмлар бошқаларга нисбатан кўпроқ вариантларига эга ҳисобланади:

амер. jerk (ёки snatch) smb. bald-headed ("ким биландир қўпол муомалада бўлмоқ"); come (или get) down to cases ("мақсадга кўчмоқ", "гапнинг пўскалласини айтмоқ"); fix (или stop) smb's clock ("кимнингдир оғзини ёпмоқ."); be (или sit) on a cloud ["жуда бахтли бўлмоқ"] ва бошқалар.

Шуни таъкидлаш лозимки, ФБ лексик таркибининг у ёки бу ўзгаришга юз тутиши (масалан, компонентнинг ўзгариши ёки янги элементнинг пайдо бўлиши) ҳодисасини вариантдошликдан фарқлаш лозим ва бу бир қатор ҳолатларда намоён бўлади. Мисол тарзида қуйидаги фразеологизмларни таҳлил қиламиз:

инг. ФБ to set the Thames on fire //

ФБ – австрализм to set the Jarra on fire;

инг. ФБ to sell smb. down the river //

ФБ – австрализм to sell smb. down the creek;

инг. ФБ as sick as a dog //

ФБ – австрализм as sick as a swagman's (blackfellow's) dog.

Бу каби ҳолатларда, одатда, лексик таркибдаги субстантив компонент ўзгаришга юз тутуди ва бу ўзгариш натижасида янгиланган ФБ янада чуқур маъно касб этади.

Инглиз фразеологиясининг жадал ривожланиши ФБлар ўртасидаги синонимик алоқаларнинг ривожланишини ҳам тезлаштиради. Бунда ҳосила ФБлар кенг тарқалган умуминглиз ФБлари билан синонимик алоқага киришмоқда: Масалан,

like a (dying) duck in a thunderstorm //

like a half-stunned (или stunned duck) ("бахтсиз, тушкун кўринишда").

Аммо кўп ҳолларда синоним ФБларнинг стилистик хусусиятлари бир-бириникидан фарқ қилади. Мисол учун, get a kick (сўзлашув услубидаги ФБ) // get a bang (out of smth.)(жаргон)- ("бирон нарсадан завқланмоқ"). Бунинг натижасида стилистик, идеографик, стилистик-идеографик каби турли хил синоним ФБлар пайдо бўлмоқда ва сўзлашув жараёнида фаол қўлланилмоқда. Ҳар бир фразеологик синонимнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш, унга тўғри баҳо бериш учун уни синонимия уяси ичидаги бошқа синоним ФБ билан қиёслаб ўрганиш лозим. Бу таққослаш натижасида улар орасидаги ўхшаш жиҳатлар ва фарқланадиган томонлари яққол намоён булади. Улар орасидаги фарқлар оз бўлса, бири иккинчисининг урнига нутқ жараёнида қўлланилиш имконияти шунча ортади. Мисол учун қуйидагиларни олиб кўришимиз мумкин:

to come to bat (sl.) “қийин масалага дуч келмоқ, оғир синовга дуч келмоқ”;
to come out (of) the little end (or the horn) “омадсизликка учрамоқ, ахлоқона
вазиятга тушиб қолмоқ; мулзам бўлмоқ, шармандаси чиқмоқ;

to spell baker “мушкулотларга дуч келмоқ, мушкул ишни бажармоқ”;

Фразеологизмларни таҳлил қилиш жараёнида вариантдошлик ва синонимиянинг ўзаро алоқасини ўрганиш вариантдошлик ва синонимияни фарқлашда учрайдиган айрим мураккабликларнинг ечимини топишда асосий омил бўлиб хизмат қилади. Вариантдошлик ва синонимияни фарқлашда бир қатор стилистик факторлар (образлилик, экспрессивлик ва бошқалар) қийинчилик туғдиради. Вариантдошлик ва синонимияни тўла тушуниб етиш учун инвариантлик принципига амал қилишимиз керак. Чунки у, нафақат бу ҳодисаларнинг асл моҳиятини кўрсатиб беради, балки вариантларнинг фарқланиши ва уларнинг синонимлардан фарқ қилувчи жиҳатларини очиб беради.

Тилда фаол қўлланилувчи фразеологизмлар ўз вариантларига эгадирлар. Мисол учун қуйидаги мисолларни кўриб чиқамиз:

full as a good (boot, bull, egg) “этикдўздек маст”;

bald as a bandicoot (billiard ball) “кал”;

rough as bags (goats knees) “қўпол”;

silly as a cut snake (wheel, two bob watch) “гўл”

Замонавий инглиз тилида предлогларнинг бошқа бир предлог билан алмашилиши ҳисобига ҳам янги вариантлар вужудга келиши кўп учрайди:

for (амер. in) ages [“бир умр”, “ким қачондан буён”];

set one's cap at (амер. for) smb. [“кимнидир қўлга туширмоқ “қаллиқ ови”, “кимнингдир бўйнига осилмоқ”];

be on (амер. in) the cards [“бўлиши мумкин”] ва бошқалар.

Умуман олганда, вариантдошлик инглиз тили фразеологизмларининг шаклланишида катта ўрин тутаяди:

crook (lift ёки австрал.bend) one's (ёки the) elbow [жаргон маъносига “бировнинг оёғини яламоқ”];

make (австрал. throw) eyes at smb. (амер. give smb. the big eye) [“кимгадир кўз сузмоқ “кўзи билан отмоқ”];

one's eyes are bigger than one's belly (амер.stomach) [“қорин тўқу, кўзи оч”];

(as) fit (амер. fine) as a fiddle [“соппа соғ”, “бундан яхшиси бўлмайти”];

apart (амер. side) from [“...дан ташқари”];

be (ёки look) rosy about (амер. around) the gills [“соғлом кўринишга эга бўлмоқ”, “соғ кўринмоқ”];

get (have ёки take) a new lease of (амер.on) life [“янги ҳаёт бошламоқ”];

a new lease of (ёки on) life [“куч тўпламоқ”];

flee (ёки run) for one's life (австрал. flee, go, run for for the lick of one's life) ["олди орқасига қарамай югурмоқ"];

button (ёки zip) one's lip ["оғзини очмаслик"] ва бошқалар.

Шундай қилиб, синонимия ва вариантдошлик ҳодисаларининг асл моҳиятини тушуниб етишда инвариантлик принциpidан келиб чиқилса, вариантларнинг ўхшаш жиҳатлари, уларнинг синонимлардан фарқли томонларини ажратиш анча осон кечади. Шу боисдан, А.В.Куниннинг вариантлар ҳақидаги назариясига асосланган ҳолда айтишимиз мумкинки, инвариант уларнинг ҳам шаклида, ҳам мазмунида сақланиб қолиши керак. Мазмуний инвариантни кўриб чиқишда биз ФБка денотатив, сигнификатив ва коннотатив маъноларга эга бўлган бир бутун бирлик сифатида қараган ҳолда мурожаат қилишимиз керак бўлади. Булардан ташқари, стилистик аспект ҳам муҳим аҳамият касб этади, чунки у айрим ҳолларда денотатив ва сигнификатив аспектлардан юқори туради ёки улар билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Юқорида таъкидланган барча жиҳатларни инобатга олган ҳолда ўхшаш фразеологизмлар таркибида инвариант белгиларнинг функционал семантик хусусиятларидан келиб чиқиб вариантдош фразеологизмларни аниқлаш мумкин. Бу жараёнда вариантлар ҳам сифат, ҳам сон жиҳатидан бир бирига мос келиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Бушуй Т., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. – Тошкент: Фан, 2007.– 274б.
- 2.Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М.: Международные отношения, 1972. - 288с
- 3.Умархўжаев М.Э. Олмон тили лексикологияси ва фразеологияси.- Андижон: АДТПИ, 2010.-150б
- 4.Bushuy T.A. Phraseological Equivalentation as a problem of Contrastive Lexicography // Contrastive Linguistics.– Sofia, 1996. - №1.–P.30-35

